

Пирог Ганна

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СІМ'Ї

Анотація. У статті досліджено психологічні механізми формування релігійності особистості в контексті релігійної соціалізації в сім'ї як провідному інституті цього процесу. Розкрито вплив структурних, психологічних і поведінкових чинників родинного середовища на становлення релігійної ідентичності дітей і підлітків. Проаналізовано три основні моделі батьківської релігійної соціалізації: односпрямовану, двонаправлену та модель каналізації, які демонструють різні механізми взаємодії між батьками та дітьми у сфері передачі релігійних переконань. Окрему увагу приділено методам релігійного виховання: моделюванню поведінки, розмовам на релігійні теми, участі в релігійних обрядах і впливу спеціалізованих релігійних закладів. Досліджено типи релігійних повідомлень, які батьки передають дітям, зокрема: «культурна соціалізація», «егалітаризм / плюралізм» та «сприяння недовірі», і визначено їх вплив на психосоціальне функціонування молоді. Установлено, що релігійність у сім'ї позитивно корелює з емоційним благополуччям дітей, зниженням девіантної поведінки, підвищенням самооцінки та формуванням здорового соціального середовища. Також виявлено, що типи прив'язаності в сім'ї впливають на характер духовного досвіду особистості. Результати дослідження підкреслюють значущість системного підходу до вивчення релігійності особистості, де сім'я є центральною ланкою формування духовного світу людини, а також необхідність урахування індивідуальних і соціокультурних чинників у процесі релігійного виховання.

Ключові слова: релігійність, особистість, сім'я, релігійна соціалізація, релігійна ідентичність, релігійне виховання, релігійні повідомлення.

Pyrog Hanna

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social and Practical Psychology
Ivan Franko Zhytomyr State University*

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS AND FACTORS OF FORMATION OF PERSONALITY RELIGIOUSNESS IN THE FAMILY

Abstract. The article explores the psychological mechanisms of the formation of individual religiosity in the context of religious socialization in the family as the leading institution of this process. It analyzes the structural, psychological, and behavioral factors of the family environment that influence the development of religious identity among children and adolescents. Three main models of parental religious socialization are examined: unidirectional, bidirectional, and channeling, each reflecting different levels of parent-child interaction in the transmission of religious beliefs. Particular attention is paid to methods of religious upbringing such as behavioral modeling, religious discussions, participation in rituals, and the role of specialized religious institutions. The study also considers types of religious messages transmitted by parents – cultural socialization, egalitarianism, and the promotion of distrust – and their impact on adolescents' psychosocial functioning. Findings show that family religiosity positively correlates with children's emotional well-being, reduced deviant behavior, higher self-esteem, and the creation of a healthy social environment. Moreover, it is established that patterns of attachment within the family shape the nature of the individual's spiritual experience. The results highlight the importance of a systemic approach to studying religiosity, where the family plays a central role in shaping the spiritual world of the individual. The study also emphasizes the need to consider both individual characteristics and sociocultural context in the process of religious upbringing.

Keywords: religiousness, personality, family, religious socialization, religious identity, religious education, religious messages.

Вступ. Сучасні суспільства дедалі частіше зазнають змін у релігійному складі, але незважаючи на процеси секуляризації, релігійність залишається притаманною значній кількості людей. Проблема формування релігійності може розглядатися в різних аспектах: теологічному, конфесійно-релігійному, релігієзнавчому, педагогічному, морально-етичному тощо. Для повного розуміння формування релігійності особистості необхідно вивчати психологічні механізми цього процесу, враховуючи особистість як складну систему, що міститься в поліфакторному середовищі, у якому ключову роль відіграють сім'я та родина як безпосереднє оточення людини.

На сьогодні провідними уявленнями про сім'ю є розуміння її як системи взаємовідносин між подружжям, батьками і дітьми, іншими родичами, що визначається певними функціями, структурою, динамікою, формами її існування [46]. Релігійні установки, віра, релігійні практики в кожній сім'ї представлені по-різному – від повного заперечення до глибокого занурення, що відображається в різних сферах функціонування родини. Якщо сім'я релігійна, то сімейне релігійне оточення та пов'язані з ним стійкі релігійні тенденції є важливою причиною залучення дітей до релігії. Однак констатація важливості сім'ї у формуванні віри потребує детального розгляду чинників цього процесу та психологічних механізмів, які його забезпечують.

Мета статті – на основі огляду наукових джерел визначити психологічні механізми та чинники формування релігійності в сім'ї. Завдання дослідження: проаналізувати роль структури сімейного середовища у формуванні релігійності особистості; розглянути моделі батьківської релігійної соціалізації в сім'ї; виявити методи батьківського впливу на релігійність дітей і підлітків та їх ефективність; визначити вплив сімейної релігійності на психоемоційне функціонування молоді. Для досягнення мети та виконання завдань використано комплекс методів: загальнонаукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція); теоретичний аналіз наукової літератури; системний метод.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці формування релігійності особистості розглядається в контексті «релігійної соціалізації», яка розуміється як становлення вірянина в певних конфесійних і соціокультурних умовах (М. Klingenberg, S. Sjö [24]). Релігійна соціалізація відрізняється від інших форм соціалізації через специфічний вплив батьківських релігійних переконань, а також соціального тиску, що

змушує дотримуватися цих переконань (наприклад, через почуття провини або страх перед вічними наслідками). Головним агентом релігійної соціалізації є сім'я, і хоча роль батьківського впливу зменшується з віком, поступаючись місцем впливу культури, освіти, однолітків, засобів масової інформації та релігійних громад, вона залишається визначною [34]. Н. М. Gibson та ін. визначають, що коефіцієнт кореляції між релігійністю батьків і наявністю релігійних переконань у дитини в усіх країнах і культурах надзвичайно високий [16]. Наукові розвідки М. Cornwall [11], S. M. Myers [30], C. Smith і M. L. Denton [40] демонструють: молодь, яка виховується в релігійних сім'ях, з більшою імовірністю дотримуватиметься релігійних переконань, ніж ті, хто зростає в нерелігійному середовищі. Дослідження Н. Пивоварової в Україні також показало кореляційний зв'язок між сімейною релігійністю та вірувальною ідентифікацією: релігійна ідентичність вірян, які сформували релігійні цінності та норми на етапі первинної соціалізації в родині, є міцнішою [49].

Дослідники звертають увагу на різні аспекти функціонування сім'ї, з якими пов'язане формування релігійності, серед них найбільш об'єктивним є **структура сімейного середовища**. Наукові розвідки J. E. Uecker і C. G. Ellison [43], J. E. Zhai та ін. [48] показали, що склад сім'ї і стан батьківського подружжя (батьки одружені, розлучені чи повторно одружені) відіграє певну роль у тому, як відбувається передача релігійних цінностей.

Дослідження R. D. Day та ін. підтвердило, що молодь, яка виховується в родині з обома біологічними батьками, зазвичай демонструє вищий рівень релігійності [12]. Релігійна передача є більш ефективною в *повних сім'ях з одруженими батьками* з кількох причин. По-перше, такі батьки можуть виступати як **ефективні духовні моделі** для наслідування, оскільки вони демонструють сталість релігійних норм та цінностей (P. Edgell [14], P. E. King, R. A. Mueller [22]). По-друге, батьки, які поділяють релігійні переконання, можуть забезпечити більш послідовну релігійну соціалізацію своїх дітей (S. M. Myers [30]; M. D. Regnerus, J. E. Uecker [35]), а **послідовне релігійне виховання** значно підвищує рівень релігійності молоді (C. G. Bader, S. A. Desmond [1]). По-третє, міцні стосунки між батьками та дітьми сприяють **ефективнішій передачі релігійних переконань** (W. N. Bao та ін. [3], S. M. Myers [30], E. W. Ozorak [31]). Одружені батьки зазвичай мають більше можливостей приділяти увагу

релігійному вихованню своїх дітей, що підвищує імовірність успішної релігійної передачі (S. McLanahan, G. Sandefur [28]).

Натомість *розлучення* може негативно впливати на релігійну передачу. S. M. Myers установив, що молодь, яка зростає в розлучених сім'ях, демонструє нижчий рівень релігійності порівняно з тими, хто виховується біологічними батьками [30]. Розлучення може обмежувати здатність батьків передавати релігійні цінності послідовно та ефективно, конфлікти між розлученими батьками можуть призвести до погіршення стосунків із дітьми, що знижує ефективність релігійної соціалізації (A. Booth, P. R. Amato [6]). Унаслідок розлучення діти з релігійних сімей можуть зазнати так званої «*священної втрати*», що спричиняє розчарування в релігії, зниження частоти релігійної активності, сприйняття релігії як менш значущого аспекту життя (C. Smith, M. L. Denton [40]), викликає глибоку духовну кризу в молоді, яка пережила розлучення батьків (H. L. Warner та ін. [47]).

Результати дослідження R. J. Petts свідчать про те, що вплив батьківської релігійності на дітей стосується їхньої *участі в релігійних практиках і значущості релігії*, а не відчуття близькості чи індивідуального звернення до Бога. Батьківський вплив слабший для молоді, яка виросла в зведених сім'ях, неповних сім'ях і сім'ях, які проживали разом, ніж для тих, хто виховувався одруженими біологічними / прийомними батьками [33]. Результати також показують, що релігійна передача менш ефективна в нетрадиційних сім'ях порівняно з традиційними, це пояснюється менш ефективною релігійною соціалізацією в цих сім'ях [33]. Ефективності релігійної соціалізації також сприяє *однакова віра батька та матері*; коли дитина змушена робити вибір, вона швидше схильна дотримуватися віри матері, ніж батька (D. R. Hoge, G. H. Petrillio [18]).

Вказані дані доводять, що структура сім'ї та стабільність батьківських стосунків значно впливають на ефективність релігійної передачі. Найвищий рівень релігійної інтеграції спостерігається в повних родин, де батьки перебувають у шлюбі, поділяють релігійні переконання, забезпечують єдність і послідовність релігійного виховання, сталість релігійних норм, цінностей та практики, пропонують ефективні духовні моделі для наслідування. Розлучення та нестабільність сімейних відносин знижують ефективність релігійної соціалізації, можуть спричинити «*священну втрату*» в дітей і призвести до духовної кризи. Нетрадиційні та неповні сім'ї демон-

струють нижчий рівень релігійної передачі, що зумовлено менш стабільним і менш послідовним релігійним впливом.

Наступним постає питання: як у сім'ї відбувається передача релігійних переконань, які стратегії релігійної соціалізації застосовують у родині? Учені констатують, що формуванню релігійності в сім'ї найбільш сприяє глибока віра батьків, яка є атрибутом їхнього життя, регулює соціальну та побутову поведінку, є моральним стрижнем у подоланні складних життєвих ситуацій (M. Cornwall [11]; C. Smith, M. L. Denton [40]). Процес, у межах якого батьки передають своїм дітям релігійні знання, поведінкові зразки, цінності, звичаї, норми та переконання, називається **батьківська релігійна соціалізація** [4]. D. Hughes розглядає три основні моделі цього процесу [19]:

Односпрямована модель передбачає пасивну роль дитини як реципієнта батьківських повідомлень. Батьки, які демонструють релігійну поведінку (наприклад, відвідування храмів або заохочення до участі в релігійних практиках), мають дітей, схильних до аналогічних дій (N. Krause [25], S. M. Myers [30], K. D. Schwartz [38]). Базовим механізмом релігійної соціалізації в сім'ї визнається **трансмисія ідентичності**, коли релігійні установки й вірування передаються дітям від батьків в суворо спрямованій, свідомій формі (L. L. Cavalli-Sforza [10]), тому вплив батьків не тільки в ранньому віці, а й пізніше, виявляється сильнішим, ніж вплив значущих інших, медіа тощо. У межах концепції духовного моделювання та духовного капіталу P. E. King і R. A. Mueller стверджують, що діти навчаються шляхом **спостереження та наслідування моделей поведінки**: молодь переймає релігійні практики та переконання, розвиває свою духовність шляхом наслідування релігійної поведінки значущих для них людей, насамперед батьків [22].

Двонаправлена модель наголошує на взаємному впливі між батьками й дітьми, підкреслюючи активну роль дитини в процесі соціалізації. Емпіричні дані засвідчують, що **релігійне спілкування** в родині є доволі поширеним явищем, при цьому підлітки нерідко ініціюють дискусії, ставлять запитання та коментують релігійні теми (C. J. Boyatzis, D. L. Janicki [7], E. Layton та ін. [26]). Ці діалоги сприймаються молоддю як більш позитивні, коли вони зосереджені на їхніх потребах, а не на інтересах батьків (D. C. Dollahite, J. Y. Thatcher [13]). У підлітковому віці релігійні дискусії з батьками можуть відігравати

ключову роль у формуванні власного бачення релігії та релігійних ідентичностей (Р. Е. King, R. A. Mueller [22]). Додаткову аргументацію на користь цієї моделі надають дослідження, які показують, що *теплі взаємини з батьками* та їх відкритість корелюють з більшою схильністю підлітків до прийняття релігійних переконань батьків (W. N. Bao та ін. [3], P. Granqvist [17], E. W. Ozorak [31]).

Модель *каналізації* розширює фокус соціалізації, включно не лише з батьками, а й з *однолітками, релігійними наставниками й навчальними закладами*. За цією моделлю батьки виступають як *агенти спрямування*, заохочуючи участь дітей у соціальних інститутах, які сприяють підтримці релігійних зобов'язань (Т. F. Martin та ін. [27], M. D. Regnerus, J. E. Uecker [35]). Дослідження підтверджують, що вплив сім'ї на релігійність підлітків часто опосередковується контекстом груп однолітків або шкільного середовища (K. D. Schwartz [38]).

Можна констатувати, що батьківська релігійна соціалізація використовує різні механізми передачі релігійності від батьків до дітей: пряму трансмісію ідентичності, спостереження та наслідування моделей поведінки, теплі стосунки, взаємні впливи між батьками й дітьми, релігійне спілкування і дискусії, спрямування дітей до соціальних груп та інститутів (однолітків, релігійних наставників і навчальних закладів). Найефективнішою для сучасних сімей представляється модель батьківської соціалізації, що передбачає відкритий діалог, емоційну підтримку та активну участь дитини в релігійній комунікації. Емоційна близькість, підтримка й авторитет батьків є важливими психологічними умовами ефективної передачі релігійних цінностей.

Наступним постає питання, які конкретні **методи релігійного виховання** використовують батьки для впливу на дітей і наскільки вони ефективні.

Один із методів – *спрямування дітей у спеціальні релігійні заклади*, є яких функція релігійного виховання покладається на фахівців. Проте, за даними дослідження D. R. Hoge і G. H. Petrilio, періодичне відвідування дітьми релігійних закладів (наприклад, недільних шкіл) не призводить до високого рівня релігійності [18]. Передача релігійного виховання спеціалізованим закладам без активної участі батьків є малоефективним, оскільки діти не формують глибокої релігійної переконаності без особистісного прикладу з боку родини.

Найпоширенішими з методів батьківського впливу є їхній *особистий приклад та моделювання* релігійної поведінки (відвідування місця відправлення культів, частота виконання обрядів, звернення до священних книг, тощо). Що вище схильність до традиційності та консерватизму, то жорсткіші батьки щодо контролю дотримання дітьми релігійних вимог (С. G. Bader, S. A. Desmond [1]). Моделювання поведінки є ефективним методом передачі релігійних норм і практик: діти швидше переймають віру, спостерігаючи за щоденною релігійною активністю батьків.

Ще один метод впливу батьків на релігійну соціалізацію своїх дітей – *розмови* з ними. У дослідженні N. Bebiroglu вивчено, які *повідомлення* батьки передають своїм дітям щодо їхньої релігії і як вони впливають на психосоціальне функціонування підлітків [4]. Відповідно до підходу D. Hughes [19], можна виокремити три типи *батьківських повідомлень релігійної соціалізації*, які по-різному впливають на релігійність дітей:

- *плюралізм* – наголошення на важливості різноманіття та толерантності. Дослідження M. Verkuyten показали, що діти виявляють менше етнічних упереджень, якщо батьки демонструють відкритість до різноманітності [45];

- *культурна соціалізація* – передавання знань про релігійну спадщину, історію та традиції. Культурна соціалізація і плюралізм пов'язані з нижчими рівнями девіантної поведінки та кращими навичками вирішення проблем (M. Caughy та ін. [9]), вищою самооцінкою (N. Bebiroglu [4]), міцною ідентичністю (M. Gartner та ін. [15]), підвищеною мотивацією (V. W. Huynh, A. J. Fuligni [20]);

- *сприяння недовірі* – акцентування на обережності у взаємодії з представниками інших релігій. Сприяння недовірі корелює з вищим рівнем агресивної або тривожної поведінки (M. Caughy та ін. [9]) та нижчою соціальною компетентністю (A. G. Tran, R. M. Lee [41]). Підлітки не просто копіюють батьківські релігійні установки, вони *сприймають та інтерпретують повідомлення*. Зокрема, у дослідженні J. Van der Noll і H. Dekker встановлено, що підлітки в Нідерландах, які вважали своїх батьків менш толерантними до ісламу, самі більш негативно ставилися до мусульман [44]. Діти, які отримують від батьків повідомлення, що наголошують на обережності або настороженості щодо інших соціальних і релігійних груп, частіше *очікують негативних міжгрупових взаємодій* і, відповідно, інтерпретують такі взаємодії у спосіб, що підтверджує ці очікування. Подібні когнітивні установки можуть гальмувати

розвиток здорових міжкультурних стосунків не лише з однолітками, а й із ширшим соціальним середовищем, що, своєю чергою, призводить до менш сприятливих оцінок представників інших груп і підвищеного рівня проблемної поведінки (D. D. Hughes та ін. [19]).

Назагал ефективними методами релігійного виховання для дітей молодшого віку є приклад батьків і моделювання. Розмови між батьками й старшими дітьми на релігійні теми мають значущий виховний потенціал, сприяючи осмисленому засвоєнню віри та релігійних норм. Типи релігійних повідомлень, які батьки передають дітям, мають різний вплив: культурна соціалізація позитивно впливає на самооцінку, мотивацію і знижують ризик девіантної поведінки; плюралізм зменшує етнічні упередження та сприяє формуванню відкритого світогляду, релігійної толерантності; сприяння недовірі до інших релігійних груп пов'язане з підвищеним рівнем тривожності, агресії та міжгрупових упереджень. Когнітивні установки, сформовані на основі батьківських повідомлень, визначають очікування та інтерпретації підлітків щодо міжгрупових взаємодій, впливаючи на їхню соціальну адаптацію та міжкультурну компетентність. Найстійкіші результати дає власна релігійна активність батьків у поєднанні з увагою до дитини та її емоційною підтримкою.

Наступне питання: чи пов'язані релігійність у родині з психологічним благополуччям дітей та які психологічні механізми забезпечують цей зв'язок? Деякі дослідники відзначили прямий **зв'язок між сімейною релігійністю та психологічним добробутом дітей**, припускаючи, що релігійність може бути важливим чинником цього процесу (J. Ball та ін. [2], L. G. Simons та ін. [39]). G. Brody та ін. пояснює вплив сімейної релігійності на психологічне благополуччя молоді через низку механізмів, як-от: **соціальна підтримка, посилене відчуття узгодженості світу та життя, зростання оптимізму, покращене сімейне функціонування та прихильність до надприродного божества** [8]. Наявність релігійної спільності між батьками й дітьми знижує ризик девіантної поведінки, тоді як її відсутність пов'язана з вищим рівнем правопорушень (L. D. Pearce, D. L. Haynie [32]).

Ще одним поясненням впливу сімейної релігійності на психологічний добробут молоді є те, що релігійні сім'ї **обмежують контакт своїх дітей із соціальними групами, схильними до девіантної поведінки**. Дослідження показали, що сімейна релігійність корелює з нижчим рівнем вживання

психоактивних речовин через те, що впливає на вибір соціального оточення молоді й захищає від спілкування з однолітками, схильними до вживання психоактивних речовин (L. A. Kirkpatrick [23], G. B. Richardson [37]). Інші дослідження виявили, що сімейна релігійність асоціюється з **нижчим рівнем всездозволеності** батьків (B. L. Bloom, S. Naar [5]), **нижчим рівнем вживання** заборонених речовин та **кращими стосунками** з батьками (D. B. Kandel [21]), а також тим, що підлітки в релігійних сім'ях схильні **обирати менш девіантних однолітків** (R. M. Merrill та ін. [29]). Тобто сімейна релігійність може сприяти формуванню соціального середовища, яке позитивно впливає на психологічний стан молоді, зокрема через обмеження взаємодії з девіантними групами.

Дослідження, що ґрунтуються на теорії прив'язаності, продемонстрували, що **взасмислені вірян із Богом відповідають критеріям прив'язаності** (L. A. Kirkpatrick [23]). Дослідження D. F. Reinert та ін. виявило зв'язок між безпечною прив'язаністю в сім'ї та більшою релігійністю особистості [36]. P. Granqvist пов'язує батьківську любов з образами люблячого Бога та поступовими релігійними змінами; у такому разі віряни поводяться з Богом як у стосунках за типом «надійної прив'язаності»: підтримують відчуття близькості до нього через молитву, звертаються до нього за підтримкою в скрутні моменти, спираються на нього під час дослідження світу та сприймають його як сильнішого та мудрішого [17]. Відторгнення батьків пов'язується з раптовими інтенсивними релігійними змінами, які відбуваються в бурхливих контекстах у деяких деструктивних релігійних культах [17]. Відповідно, можна виокремити два шляхи до релігії: **шлях «відповідності»**, який містить безпечну прихильність і минулий досвід із чутливими релігійними опікунами, та **шлях «компенсації»**, який передбачає регуляцію емоційного стресу в контексті невпевненої прихильності [17]. Сукупно ці результати свідчать про те, що люди формують типи прив'язаності в молодості, а пізніше узагальнюють їх на світ загалом у контексті релігії.

Наведені дані досліджень свідчать, що релігійність у сучасних сім'ях сприяє психологічному благополуччю молоді, тому що забезпечує відчуття підтримки, безпеки та узгодженості світу, наявність сенсу життя й оптимізму, покращення якості сімейних стосунків і розвитку стійкої духовної опори. Релігійне середовище родини обмежує контакт із девіантними соціальними групами, що знижує ризик вживання психоактивних речовин,

сприяє вибору позитивного соціального оточення та зменшує імовірність правопорушної поведінки. Тип прив'язаності в родині проєктується на духовні стосунки особистості з Богом: безпечна прив'язаність сприяє розвитку стабільної, зрілої релігійності, тоді як відчуття емоційного дефіциту й батьківського відторгнення може викликати компенсаторні релігійні пошуки, імпульсивні або деструктивні релігійні зміни. Моделі «відповідності» та «компенсації» демонструють два шляхи становлення релігійності залежно від емоційного клімату в родині й характеру прив'язаності: або як продовження безпечного досвіду прив'язаності, або як захист від стресу.

Висновки. Сім'я є основним агентом релігійної соціалізації особистості, закладаючи фундамент релігійної ідентичності, духовних цінностей та моральних орієнтирів із раннього дитинства. Структура родини та якість батьківських стосунків суттєво впливають на глибину і стійкість релігійних переконань: найбільша ефективність досягається в стабільних родинних з'єднаннях з єдністю релігійних поглядів. Натомість розлучення та сімейна нестабільність можуть призвести до духовної кризи й «священної втрати». Батьки відіграють ключову роль у формуванні релігійної ідентичності дітей, моделі батьківської релігійної соціалізації відображають різні механізми взаємодії між батьками та дітьми, серед яких: трансмісія ідентичності, спостереження та наслідування моделей поведінки, релігійне спілкування і дискусії, спрямування дітей до релігійних груп та інститутів. Найефективнішою представляється модель, що передбачає відкритий діалог та активну участь дитини в релігійній комунікації, а емоційна близь-

кість, підтримка та авторитет батьків є важливими психологічними умовами ефективного передачі релігійних цінностей. У ранньому віці найбільш дієвим є наслідування прикладу батьків, тоді як у підлітковому важливими стають релігійні дискусії. Зміст батьківських релігійних повідомлень впливає на психосоціальний розвиток молоді: культурна соціалізація та плюралізм сприяють формуванню здорової ідентичності та толерантності, тоді як сприяння недовірі може викликати тривожність, агресивність і міжгрупові упередження. Релігійність у родинному середовищі сприяє психологічному благополуччю молоді, забезпечує відчуття сенсу і підтримки, а також знижує ризик девіантної поведінки, формуючи позитивне соціальне оточення. Тип прив'язаності в сім'ї проєктується на релігійні переживання особистості: безпечна прив'язаність сприяє зрілій релігійності, а емоційний дефіцит може стимулювати компенсаторні релігійні пошуки.

Так, формування релігійності особистості в сім'ї є складним процесом, що залежить від стабільності родинних стосунків, емоційного клімату, особливостей взаємодії і який складається з різних психологічних механізмів – від трансмісії ідентичності до спрямування дітей до релігійних груп та інститутів, від релігійних дискусій до формування релігійних установок, від сприяння позитивному соціальному оточенню до розвитку прив'язаності.

Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення релігійного становлення особистості з урахуванням індивідуальних особливостей і ширшого соціокультурного контексту родинного життя.

Список використаних джерел

1. Bader C. G., Desmond S. A. Do as I Say and as I Do: The Effects of Consistent Parental Beliefs and Behaviors upon Religious Transmission. *Sociology of Religion*. 2006. Vol. 67. P. 313–329.
2. Ball J., Armistead L., Austin B. The relationship between religiosity and adjustment among African-American, female, urban adolescents. *Journal of Adolescence*. 2003. Vol. 26. P. 431–446.
3. Bao W.N. et al. Perceived parental acceptance as a moderator of religious transmission among adolescent boys and girls. *Journal of Marriage and the Family*. 1999. Vol. 61. P. 362–374.
4. Bebiroglu N., Roskam I., van der Straten Waillet N. Discussing Religion: Exploring the Link Between Parental Religious Socialization Messages and Youth Outcomes. *Review of Religious Research*. Vol. 57(4). P. 555–573.
5. Bloom B. L., Naar S. Self-report measures of family functioning: Extensions of a factorial analysis. *Family Process*. 1994. Vol. 33. P. 203–216.
6. Booth A., Amato P. R. Parental Marital Quality, Parental Divorce, and Relations with Parents. *Journal of Marriage and the Family*. 1994. Vol. 56. P. 21–34.
7. Boyatzis C. J., Janicki D. L. Parent-child communication about religion; Survey and diary data on unilateral transmission and bi-directional reciprocity styles. *Review of Religious Research*. 2003. Vol. 44. P. 252–270.
8. Brody G., Stoneman Z., Flor D. Parental religiosity, family processes, and youth competence in rural, two-parent African American families. *Developmental Psychology*. 1996. Vol. 32. P. 696–706.

9. Caughy M. O. B., Nettles S. M., Lima J. Profiles of racial socialization among African American parents: Correlates, context, and outcome. *Journal of Child and Family Studies*. 2011. Vol. 20. P. 491–502.
10. Cavalli-Sforza L. L. et al. Theory and observation in cultural transmission. *Science*. 1982. Vol. 218. P. 19–27.
11. Cornwall M. The Determinants of Religious Behavior: A Theoretical Model and Empirical Test. *Social Forces*. 1989. Vol. 68. P. 572–92.
12. Day R. D. et al. Family Processes and Adolescent Religiosity and Religious Practice. *Marriage and Family Review*. 2009. Vol. 45. P. 289–309.
13. Dollahite D. C., Thatcher J. Y. Talking about religion how highly religious youth and parents discuss their faith. *Journal of Adolescent Research*. 2008. Vol. 23(5). P. 611–641.
14. Edgell P. Religion and Family in a Changing Society. Princeton, 2006.
15. Gartner M., Kiang L., Supple A. Prospective links between ethnic socialization, ethnic and American identity, and well-being among Asian-American adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*. 2013. P. 1–13.
16. Gibson H. M., Francis L. J., Pearson P. R. The relationship between social class and attitude towards Christianity. *Personality and Individual Differences*. 1990. Vol. 11(6). Pp. 631–635.
17. Granqvist P. Religion as attachment: The Godin Award lecture. *Archive for the Psychology of Religion*. 2010. P. 5–24.
18. Hoge D. R., Petrilio G. H. Transmission of religious and social values from parents to teenage children. *Journal of Marriage and Family*. 1982. Vol. 44. P. 569–580.
19. Hughes D. et al. Received ethnic-racial socialization messages and youths' academic and behavioral outcomes: Examining the mediating role of ethnic identity and self-esteem. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. 2009. Vol. 15. P. 112–124.
20. Huynh V. W., Fuligni A. J. Ethnic socialization and the academic adjustment of adolescents from Mexican, Chinese, and European backgrounds. *Developmental Psychology*. 2008. Vol. 44. P. 1202–1208.
21. Kandel D. B. Similarity in real-life adolescent friendship pairs. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1978. Vol. 36. P. 306–312.
22. King P. E., Mueller R. A. Parental Influence on Adolescent Religiousness: Exploring the Roles of Spiritual Modeling and Spiritual Capital. *Marriage and Family: A Christian Journal*. 2003. Vol. 6. P. 401–413.
23. Kirkpatrick L. A. Attachment, evolution, and the psychology of religion. New York : Guilford, 2005.
24. Klingenberg M., Sjö S. Theorizing religious socialization: a critical assessment. *Religion*. 2019. Vol. 49(2). Pp. 163–178.
25. Krause N. Parental religious socialization practices, connectedness with others, and depressive symptoms in late life. *International Journal for the Psychology of Religion*. 2012. Vol. 22(2). P. 135–154.
26. Layton E., Dollahite D. C., Hardy S.A. Anchors of religious commitment in adolescents. *Journal of Adolescent Research*. 2011. Vol. 26(3). P. 381–413.
27. Martin T. F., White J. M., Perlman D. Religious socialization: A test of the channeling hypothesis of parental influence on adolescent faith maturity. *Journal of Adolescent Research*. 2003. Vol. 18. P. 169–187.
28. McLanahan S., Sandefur G. Growing up with a Single Parent: What Hurts, What Helps. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1994.
29. Merrill R. M., Salazar R. D., Gardner N. W. Relationship between family religiosity and drug use behavior among youth. *Social Behavior and Personality*. 2001. Vol. 29. P. 347–358.
30. Myers S. M. An interactive model of religiosity inheritance: The importance of family context. *American Sociological Review*. 1996. Vol. 61. P. 858–866.
31. Ozorak E. W. Social and Cognitive Influences on the Development of Religious Beliefs and Commitment in Adolescence. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 1989. Vol. 28. P. 448–463.
32. Pearce L. D., Haynie D. L. Intergenerational religious dynamics and adolescent delinquency. *Social Forces*. 2004. Vol. 82. P. 1553–1572.
33. Petts R. J. Parental religiosity and youth religiosity: Variations by family structure. *Sociology of Religion*. 2015. Vol. 76(1). P. 95–120.
34. Pyroh H. Psychologiczne czynniki edukacji religijnej: mechanizmy kształtowania wiary. *Academia Polonica*. 2025. Vol. 68(1).
35. Regnerus M. D., Uecker J. E. Finding Faith, Losing Faith: The Prevalence and Context of Religious Transformations during Adolescence. *Review of Religious Research*. 2006. Vol. 47. P. 217–237.
36. Reinert D. F., Edwards C. E., Hendrix R. R. Attachment theory and religiosity: A summary of empirical research with implications for counseling Christian clients. *Counseling and Values*. 2009. Vol. 53. P. 112–125.

37. Richardson G. B., Hardesty P. H., Jeppsen B. Family idealization explains the effect between family religiousness and youth psychological functioning. *Journal of Child and Family Studies*. 2015. Vol. 24. P. 1243–1255.
38. Schwartz K. D. Transformations in parent and friend faith support predicting adolescents' religious faith. *The International Journal for the Psychology of Religion*. 2006. Vol. 16. P. 311–326.
39. Simons L. G., Simons R. L., Conger R. D. Identifying the mechanisms whereby family religiosity influences the probability of adolescent antisocial behavior. *Journal of Comparative Family Studies*. 2004. Vol. 35. P. 547–563.
40. Smith C., Denton M. L. *Soul Searching: The Religious and Spiritual Lives of American Teenagers*. New York : Oxford University Press, 2005.
41. Tran A. G., Lee R. M. Perceived ethnic–racial socialization, ethnic identity, and social competence among Asian American late adolescents. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. 2010. Vol. 16(2). P. 169–178.
42. Tyrell H., Krech V., Knoblauch H. *Religion als Kommunikation*. Würzburg, 1998.
43. Uecker J. E., Ellison C. G. Parental Divorce, Parental Religious Characteristics, and Religious Outcomes in Adulthood. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 2012. Vol. 51. P. 777–794.
44. Van der Noll J., Dekker H. Islamophobia: In search for an explanation of negative attitudes towards Islam and Muslims, testing political socialization theory. PCS–Politics. *Culture and Socialization*. 2010. Vol. 1. P. 239–255.
45. Verkuyten M. Religious group identification and inter-religious relations: A study among Turkish-Dutch Muslims. *Group Processes & Intergroup Relations*. 2007. Vol. 10. P. 341–357.
46. Walsh F. A family resilience framework: innovative practice applications. 2002. Vol. 51(2). P. 130–137.
47. Warner H. L., Mahoney A., Krumrei E. J. When Parents Break Sacred Vows: The Role of Spiritual Appraisals, Coping, and Struggles in Young Adults' Adjustment to Parental Divorce. *Psychology of Religion and Spirituality*. 2009. Vol. 1. P. 233–248.
48. Zhai J. E. et al. Spiritual but not Religious: The Impact of Parental Divorce on the Religious and Spiritual Identities of Young Adults in the United States. *Review of Religious Research*. 2008. Vol. 49. P. 379–94.
49. Пивоварова Н. П. Релігійність українців: тенденції десятиліття. *Грані*. 2014. Vol. 17(5). С. 75–79.